

конструюванні навчальних програм, складанні підручників; розробка засобів перевірки мовної і мовленнєвої компетентності учнів.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1 – 2. – С. 5-60.
2. Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі //English. – 2004. – №6. – С. 3-8.
3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Англійська мова. 2–12 класи / за ред. проф. П. Бега. – К. : Шкільний світ, 2001. – 44 с.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Іноземні мови. 2–12 класи. – К. : Перун, 2005. – 207 с.
5. Рогова Г. В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе : пособие для учителя / Г. В. Рогова, И. Н. Верещагина. – М. : Просвещение, 1988. – 224 с.

Анотація

У статті подається аналіз цілей навчання іноземної мови в контексті компетентнісного підходу до змісту іншомовної освіти. Обґрунтовується доцільність врахування вчителем цільового компонента навчання іноземних мов у процесі реалізації ним у своїй діяльності компетентнісної освітньої парадигми.

Аннотация

В статье представлен анализ целей обучения иностранному языку в контексте компетентностного подхода к содержанию иноязычного образования. Обосновывается целесообразность принятия учителем во внимание целевого компонента обучения иностранным языкам в процессе реализации им в своей деятельности компетентностной образовательной парадигмы.

Summary

The article analyses the aims of foreign language teaching in the context of the competence-based approach to the contents of foreign language education. The expediency of taking into account the aim-centred component of foreign language teaching while implementing the competence-based educational paradigm is substantiated.

Ключові слова: цілі навчання іноземних мов, іншомовні компетенції, компетентнісна освітня парадигма, міжкультурна комунікативна компетентність, зміст іншомовної освіти.

Ключевые слова: цели обучения иностранным языкам, иноязычные компетенции, компетентностная образовательная парадигма, межкультурная коммуникативная компетентность, содержание иноязычного образования.

Key words: aims of foreign language teaching, foreign language competences, competence-based educational paradigm, intercultural communicative competence, contents of foreign language education.

Подано до редакції 15.03.2011.

УДК 378.1 (477)

© 2011

Місечко О.Є.

ІНСТИТУТИ НАРОДНОЇ ОСВІТИ ЯК ФОРМА ПЕДАГОГІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ В ІСТОРІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасна концепція вдосконалення в Україні педагогічної освіти (2004), спрямована на забезпечення професійно-особистісного розвитку майбутнього педагога, наголошує на важливості врахування при цьому історичних національних надбань, у тому числі в галузі підготовки педагогічних кадрів. Історико-педагогічні знання справді є сьогодні невід'ємною частиною професійної підготовки вчителя у вищому навчальному закладі, вони входять до складу психолого-педагогічної підготовки як окрема навчальна дисципліна. Проте, як і раніше, сучасна історико-педагогічна освіта вчителя концентрується головним чином навколо загальних питань розвитку школи і педагогічної думки і майже не знайомить з історією розвитку вітчизняної і світової професійно-педагогічної освіти. Таким чином, виникає суперечність між об'єктивною потребою як майбутнього, так і вже працюючого вчителя в осмисленні історичного досвіду еволюції педагогічної професії і недостатністю можливостей історико-педагогічних ретроспекцій у цей досвід. У результаті виникає небезпека обмеженості професійного світогляду педагога. Задля подолання такої небезпеки важливо якомога повніше дослідити досвід функціонування у різних цивілізаційних умовах як окремих закладів, так і систем професійно-педагогічної освіти в цілому і донести набуті знання до педагогічної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Історіографія становлення і розвитку професійної педагогічної освіти на українських землях має давні витоки у формі історичних оглядів, спогадів, біографічних нарисів другої половини XIX – початку XX ст. про діяльність імператорських університетів (Д.Багалій, В.Бузескул, М.Владимирський-Буданов, О.Маркевич, Д.Міллер, С.Рожественський, Хр.Роммель, П.Сокальський, М.Халанський, М.Чалий), Ніжинського історико-філологічного інституту (Н.Гербель, А.Добіаш, П.Заболотський), вищих жіночих курсів (М.Жебилев, К.Шохоль). У повоєнний і

радянський період досвід національної вищої педагогічної школи підсумовувався у працях А.Бондаря, Г.Гринька, Я.Звігальського та М.Іванова, Г.Івашиної, Н.Лескевич, М.Ніжинського, С.Постернака, М.Рудька, С.Сірополка, В.Струбицького, Я.Ряппо. З проголошенням незалежності України професійно-педагогічна історіографія поповнилася працями М.Барни, Ю.Болотіна, А.Булди, І.Важинського, О.Глузмана, Н.Дем'яненко, Т.Завгородньої, Г.Кловак, С.Крисяка, В.Курила, І.Курляк, О.Лаврінєнка, В.Лугового, В.Майбороди, Н.Матвійчук, С.Нікітчиної, М.Окси, В.Прокопчука, Т.Слободянюк, І.Степанця та інших. Завдяки працям цих авторів створена досить насичена й комплексна картина історії формування в Україні організаційної структури системи вищої педагогічної освіти, тенденцій її розвитку, її регіональних особливостей (Центральна, Східна, Західна Україна, Галичина), забезпечення загальнопедагогічної і практичної підготовки майбутніх учителів, розвитку університетської освіти в Україні, діяльності вчительських інститутів, методичної освіти студентів педагогічних інститутів, підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності, становлення та розвитку післядипломної освіти педагогічних кадрів України. Як свідчить наведений перелік актуалізованого історичного досвіду, у вивченні національного доробку в галузі професійно-педагогічної освіти досі існують прогалини, до яких відноситься нетривала, але досить істотна для формування засад професійної підготовки педагогічних кадрів, діяльність інститутів народної освіти (20-ті рр. ХХ ст.).

Формування цілей статті... З огляду на відзначену вище прогалину, метою статті є розкрити особливу роль інститутів народної освіти як, по суті, першої національної організаційної форми поєднання теоретичної і практичної підготовки і посилення педагогічної спрямованості (педагогізації) освіти майбутніх педагогів в умовах нової освітньої парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження... Розпочате в 1920 році будівництво нової радянської вищої педагогічної школи позначило собою черговий етап освітніх трансформацій, призначений утвердити у формі й змісті професійної підготовки педагогічних кадрів нові ціннісні орієнтири, які постали у зв'язку з відмовою від традиційної на той час академічно-енциклопедичної освітньої парадигми. Тогочасна професійна освіта майбутніх учителів в університетах мала абсолютно обмежений з погляду практичних умінь характер, у ній домінували теоретичні курси і рецептивна форма навчальної роботи, не було практичної професійної складової (курсу методики, шкільної практики), спеціальна підготовка з фаху превалювала над загальнопедагогічною. Підготовці у вчительських інститутах бракувало достатньої теоретичної бази й фахової фундаментальності.

В Україні освітні трансформації відбувалися в руслі власної національної освітньої концепції і відповідної їй освітньої моделі, зініційованої тодішнім наркомом освіти Г.Гриньком та його заступником Я.Ряппо. У цій концепції й освітній моделі домінували соціальне виховання й захист дитини до 15 років у спеціальних дошкільних і шкільних закладах, професійна спрямованість подальшої її освіти, відмова від загальноосвітньої школи на користь професійної школи, професійна спеціалізація вищої школи, українізація навчального процесу. У цьому зв'язку не можна не погодитися з головною тезою монографічної праці історика В.Липинського "Становлення і розвиток нової системи освіти в УРСР у 20-і роки" (2000), котра стверджує, що проблема створення і розвитку власної системи освіти була головним чинником культурного розвитку України 20-х років ХХ століття.

Реформування педагогічної освіти у контексті проголошеної загальнонаціональної освітньої концепції здійснювалося відповідно до принципу "поєднання достатніх знань з теоретичною і практичною педагогічною підготовкою", а "основною організаційною силою" повинні були стати інститути народної освіти [2]. Інститути народної освіти (ІНО) задумувалися в Україні на початку 20-х рр. ХХ ст. не просто як педагогічні, а як професійно-педагогічні навчальні заклади, в котрих, на відміну від дореволюційних університетів, робився б акцент саме на підготовці до практичної педагогічної діяльності і де, порівняно з дореволюційними вчительськими інститутами і семінаріями, педагогічна підготовка доповнювалася б більш ґрунтовними науковими знаннями. Завданням Радянської України стало створення нових професійних навчальних закладів, умови і форми роботи яких гарантували б більш педагогічно спрямовану підготовку вчителя і які б виступали одночасно "і багатогранною громадською організацією, педагогічним клубом і педагогічною консультацією" [4, с. 2].

На першому етапі реформи вищої педагогічної школи (1920-1921 рр.), як свідчать архівні матеріали, ситуація з вищими педагогічними навчальними закладами в Україні складалася таким чином, що в деяких університетських містах (Києві, Одесі, Катеринославі) паралельно діяли й такі перехідні освітні форми, як академії теоретичних знань (чи прискорені педагогічні курси, як у Києві), й ІНО, утворені на базі колишніх університетів, вищих жіночих курсів та деяких вчительських інститутів. Тому протягом двохрічного підготовчого періоду відбувалося організаційне злиття всіх вищих шкіл для підготовки працівників освіти в один заклад, з якого мав бути утворений інститут народної освіти. Керувалися тією установкою Укрголовпрофосвіти, що "поки не організовані повні ІНО, взагалі рівноважне та одночасне існування в одному місті двох Вищих педагогічних шкіл не можливе" [9, арк. 62].

Зокрема, Одеський ІНО було утворено в червні-липні 1920 р. з Українського вчительського інституту ім. Франка у складі чотирьох факультетів (шкільного, дошкільного, позашкільного й підготовки вчителів трудових процесів) і з поділом за мовою викладання на український, російський, єврейський і німецький відділи [3, арк.76]. Водночас підготовка викладачів (саме такому кваліфікаційному термінові віддавалася перевага в той час)

здійснювалася і в утвореному на базі колишнього Новоросійського університету Суспільно-гуманітарному інституті (Гумобіні) (з липня 1920 р.). Щоб приєднати педагогічне відділення Гумобіна до ІНО, для тих студентів відділення, які прослухали не менше 5-ти семестрів і мали необхідну мінімальну кількість заліків з прослуханих предметів, було організовано прискорений у період з 15 червня 1921 р. по 15 лютого 1922 р. Як відзначається в проєкті прискореного випуску, поданого в Одесгубпрофосвіті, обов'язковим для майбутніх студентів ІНО було оволодіння такими предметами, як історія школи, основні принципи і методи трудової школи, основи соціального виховання, ручна праця, трудові процеси [3, арк. 70].

Тимчасовий статут організованого в м. Києві Вищого ІНО ім. Драгоманова (пізніше слово “вищий” з його назви випало) було затверджено 6 серпня 1920 р. У 1921 р. відбулося його злиття з Київськими прискореними педагогічними курсами.

З 1-го липня 1921 р. розпочалася реорганізація Харківської академії теоретичних знань (ХАТЗ) у Харківський ІНО. Усі студенти 3-4 курсів ХАТЗ повинні були прослухати 3-х місячні педагогічні курси, організовані при ІНО, а студенти 1-го і 2-го курсів одразу зараховувалися студентами ІНО і розподілялися по відповідним триместрам в залежності від виконаних ними робіт [10, арк. 164].

Організаційна структура ІНО у початковий період їх діяльності включала 4 факультети: шкільної, дошкільної, позашкільної освіти і трудових процесів [3, арк. 76; 8, арк. 69-74]. Навчання відбувалося за курсовою системою, котра передбачала прив'язаність переліку й послідовності предметів, що вивчалися, до певного курсу. Огляд навчального плану Вищого ІНО ім. Драгоманова, датованого листопадом 1921 р. і розрахованого на 4 роки навчання, дає змогу говорити про продовження у підготовці вчителя на початковому етапі організації ІНО університетської традиції побудови змісту підготовки, а саме: на I курсі викладалися загальні для всіх факультетів навчальні предмети, на II – спільні для окремого відділу спеціальні предмети, і лише після цього – спеціальні предмети певного наукового підвідділу й циклу.

Так, *загальноосвітня підготовка* студентів I курсу передбачала вивчення дисциплін, які: 1) зміцнювали загальноосвітню базу майбутніх педагогів (основи анатомії, фізіології, хімії, фізики, математики, загальна наука еволюції, українська мова); 2) знайомили з політико-правовими й господарськими основами суспільства (політика радянської влади в освітній справі, державне право та радянська Конституція, історія розвитку господарчих форм); 3) формували класову свідомість (історія класової боротьби в Росії, на Україні та на Заході, історія соціалізму в Росії та на Україні, історичний матеріалізм). На цьому ж курсі вводилися предмети *психолого-педагогічного спрямування*, котрі закладали професійну базу: основи психології, фізичного й трудового виховання, навчання ручної праці, ліпка та малювання, праця на семінарах та в клубах.

З II курсу розпочиналася *спеціалізована підготовка*: спільна для всього відділу і спеціальна для підвідділу й циклу. Наприклад, спільними для гуманітарного відділу факультету шкільної освіти ВІНО ім. Драгоманова були такі предмети, як: основи соціології (6 год.), історія соціалізму (6 год.), історичний матеріалізм (4 год.), вступ до філософії (6 год.), педагогічна психологія (6 год.), експериментальна психологія (6 год.), загальна педагогіка (9 год.), головні течії сучасної педагогіки (6 год.), шкільна гігієна (6 год.), енциклопедія політико-освітньої справи (6 год.). Крім того, обов'язковими предметами для всіх гуманітарних підвідділів були: історія філософії (6 год.), логіка (6 год.), вступ до мовознавства (6 год.), латинська мова (12 год.), одна нова мова (12 год.). Перелік цих навчальних предметів свідчить про суттєве посилення в ІНО психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів. Окремо була виділена й педагогічна практика в установах профосвіти (45 годин за три курси), якої в попередній університетській програмі не було взагалі [8, арк. 6-6 зв.].

Порівняння переліку навчальних предметів у Київському, Одеському Харківському інститутах народної освіти дає підставу говорити про триваючі пошуки змісту професійної освіти вчителя, які відбувалися на загальному тлі відносної демократизації діяльності вишів і їх самостійності. Посилювалася роль і обсяг психолого-педагогічної складової професійної підготовки вчителя.

Слід підкреслити, що психолого-педагогічна підготовка вчителя в інститутах народної освіти включала в себе останні досягнення педагогічної науки, зокрема, в галузі вивчення особливостей розвитку дитини – педології. Відповідний навчальний курс у Київському ВІНО називався “Педагогічна психологія”, в Одеському ІНО – “Педагогічна психологія й педологія”, а у Харківському ІНО педагогічна психологія й педологія викладалися взагалі як два окремих курси. Вивчення дитини на педологічних засадах як “особливої істоти, котра потребує спеціального ставлення до себе” було офіційно підтримано в Декларації Наркомосу УСРР про соціальне виховання дітей (1920). Хоча в цілому на початок 1920-х років погляди на зміст і задачі педології (як у вітчизняній науці, так і на Заході) характеризувалося ще нечіткістю й неузгодженістю.

Питання методичної підготовки вчителів в ІНО вирішувалося за рахунок курсів “Методика предмета”, “Методи трудових процесів у застосування до предмета викладання”, а також щорічної практичної роботи в школі.

Обов'язковими для студентів видами навчальної роботи, як указано в Статуті Харківського ІНО, були: “а) слухання і здача теоретичних курсів, б) широке використання робітно-студійних і семінарських робіт, в)

конференції, г) практика у шкільних, дошкільних і позашкільних [закладах] влаштованих зразків з показовою метою при Інститутах чи в кращих поза Інститутом, д) виконання трудових процесів у вигляді виробничих робіт під керівництвом інструкторів на фермах, і майстернях, і заводах відповідно з переважаючим характером життя даного краю (для чого при інститутах влаштовуються ферми, майстерні та ін. господарські установи, а також виконання внутрішнього самообслуговування в Інституті, і) спостереження та пошуки наукового характеру” [7, арк. 7зв.].

Загалом на 1 квітня 1921 р., за архівними матеріалами про стан підготовки працівників народної освіти в Україні, нараховувалося 13 інститутів народної освіти: Харківський, Полтавський, Київський, Житомирський, Чернігівський, Кам'янець-Подільський, Вінницький, Одеський, Миколаївський, Херсонський, Катеринославський, Ніжинський, Глухівський [9, арк. 17].

Порівняльний аналіз змісту професійної підготовки викладачів на початковому етапі організації інститутів народної освіти свідчить, що в кожному з них вона не була уніфікованою за змістом. Адже Ради інститутів мали право часткової видозміни у планах кількості годин і наявності предметів, з доведенням цих змін до відома відділу підготовки працівників освіти при НКО [7, арк.8]. Різноманітною була й структурна підпорядкованість відповідних підрозділів, про що свідчить, зокрема, приклад найбільш широко розгорнутих Київського, Харківського й Одеського ІНО (Рис.1.)

Крім того, професійна підготовка викладачів у цих ІНО відрзнялась за переліком навчальних предметів, кількістю годин, початком спеціалізації (одразу з 1-го курсу чи тільки з 2-го). Як спільні тенденції такої підготовки можна відзначити, в першу чергу, багатопредметність, інтеграцію гуманітарних і природничо-наукових знань, політизацію професійних знань, ознайомлення студентів з основами народного господарства. По-друге, відбулося значне посилення теоретичної психолого-педагогічної складової; виділення педагогічної практики як складового елементу підготовки; соціологізація професійної педагогічної освіти; превалювання загальноосвітньої і суспільно-політичної освіти над фаховою. Продовжувалися пошуки змісту фахової освіти.

Затверджений 1 листопада 1922 р. Кодекс законів про народну освіту УСРР [6] юридично закріпив особливий, своєрідний шлях розвитку народної освіти в Україні, відмінний від системи освіти РСФРР. У республіці розпочалася розбудова власної системи народної освіти з самостійною структурою, метою і завданнями. Закладалася і власна система вищої педагогічної школи, у якій інститути і технікуми отримали статус вищих навчальних закладів професійної педагогічної освіти, а її головними напрямками було визначено соціальне виховання, профосвіту й політпросвіту. Відповідно до цієї законодавчої бази, друга Всеукраїнська педагогічна конференція (липень 1923 р.) уточнила цільові установки ІНО, виділивши, по-перше, необхідність послідовного проведення “педагогізації” педагогічних навчальних закладів і вказавши, по-друге, на особливості цього процесу для кожного типу педагогічного навчального закладу [5]. Структура ІНО, їх навчальні плани, котрі досі носили тимчасовий характер і тому все ще дуже нагадували колишній університетський поділ й науковий базис, мали зробити крок вперед, щоб остаточно “вирватися з університетських старечих обійм”, як висловився у своїй доповіді на конференції під назвою “Новий етап реформи педагогічної освіти” голова Укрпрофосвіти Я.Ряппо.

Сам термін “педагогізація”, вперше офіційно задекларований як освітня стратегія на цій конференції, спочатку викликав протилежні думки з приводу суті поняття, проте в ході дискусій у секціях набув узгодженого тлумачення як насичення навчального плану педагогічними дисциплінами з їх розподілом за всіма курсами і як “пронизування усіх навчальних дисциплін педагогічними методами” [5, с. 194]. Саме позиціонування педагогізації як викладання усіх дисциплін за спеціальністю з методичним ухилом, а також введення в навчальний план факультету професійної освіти ІНО (1923), який готував викладачів шкіл, практично спрямованого навчального курсу “Методи викладання у зв'язку з практикою” стало причиною відсутності в плані конкретних методик викладання окремих шкільних предметів [5, с. 208]. Друга Всеукраїнська педагогічна конференція фактично позначила собою кінцеву перемогу педагогічного напрямку розвитку професійної підготовки вчителя над академічним. Майбутній високо кваліфікований педагог мав бути добре підготовленим як з наукового, так і з педагогічного боку. З цього часу в Україні розпочався другий етап реформи педагогічної освіти, який стосувався уточнення структури, навчальних планів і програм інститутів народної освіти, викладацького складу, методів роботи з метою зміцнення їх зв'язку зі школою. Відбулася уніфікація структури ІНО, в якій були виділені факультети (соціального виховання – “факсоцвих”, професійної освіти – “факпрофос” і політичної просвіти – “факполітпросвіт”), а всередині факультетів – секції. Почав активно втілюватися курс на індустріалізацію й агрономізацію професійної освіти, намічений у Кодексі законів про народну освіту. Скажімо, навчальні плани факультетів професійної освіти мали будуватися не за колишньою університетською класифікацією наук, а відповідно до завдань підготовки викладачів для різних типів професійних шкіл: для індустріально-технічної та фабрично-заводської – з переважанням фізико-математичних наук (секції математики, фізики і хімії); для сільськогосподарської – природничих наук (секції природознавства й географії), для школи соціально-економічного типу – соціально-економічних. Секція мови й літератури готувала викладачів для всіх типів шкіл [5, с. 207]. Постало

питання введення в курс ІНО цілого циклу виробничих дисциплін, котрі мали зорієнтувати майбутнього педагога у виробництві, технічній літературі, організації праці й виробництва, технологічних процесах. Посилювалася роль політпросвіти, яка в інститутах запроваджувалася у вигляді певного соціально-політичного наукового мінімуму.

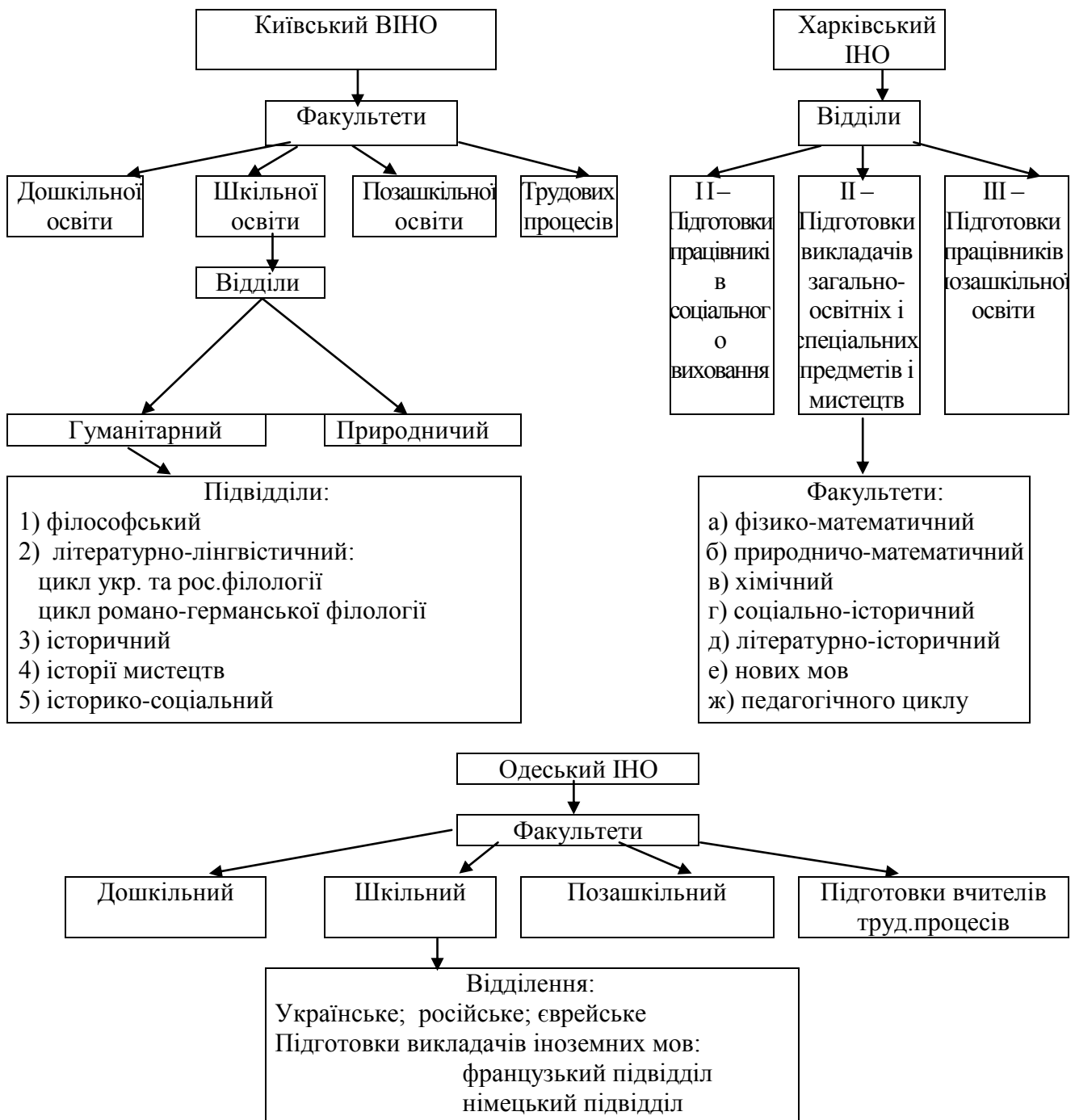

Рис.1. Академічна структура Інститутів народної освіти у початковий період їх організації (1920-1921 рр.)

На цьому етапі побудови нової вищої педагогічної школи вперше було чітко заявлено про необхідність створення цілісної системи професійної педагогічної освіти і названо основні змістові елементи цієї системи:

- 1) “знайомство з виробництвом” (тобто виробнича – індустріальна чи сільськогосподарська – підготовка);
- 2) “знання науки в рамках спеціальності” (фахова підготовка);
- 3) “широке опрацювання питань педагогіки” (загальнопедагогічна підготовка);
- 4) “природничо-історичний і соціально-політичний розвиток” (загальноосвітня та ідеологічна підготовка);
- 5) “метод навчання” (методична підготовка) [9, арк. 122, 125].

У пояснювальній записці до навчального плану факультету профосвіти ІНО [9, арк.120-134] перераховані вище елементи новостворюваної системи професійної педагогічної освіти характеризувалися наступним чином.

Як початковий елемент підготовки майбутніх учителів визначалися “основи природничо-наукового та соціально-історичного світогляду”, тобто *загальноосвітня та ідеологічна підготовка*. Навчальні предмети, що входили до відповідної групи, мали викладатися на першому курсі, починаючи з 1-го триместру. Серед них були: основи марксизму (35 год.), вчення про органічну й неорганічну еволюцію (100 год.), історія культури (100 год.), основні елементи науки про народне господарство (100 год.). Завданням цих навчальних предметів було “дати направляючу лінію у загальному світогляді, привести в певну систему той матеріал, яким володіли слухачі при вступі до ІНО ... дати елементарну економічну й політичну грамотність, ввести в ідеологію марксизму й марксистський метод аналізу” [9, арк. 125]. Відповідними були й навчальні методи. Скажімо, замість традиційного для університетської форми освіти академічного вивчення навчальних предметів, особливо економічних, філософських і соціально-політичних, у формі лекцій перевага віддавалася методу співбесіди – “колективної проробки вихідних точок спільного світогляду”. Метою цього методу, як слідує зі згаданої вище пояснювальної записки, було, по-перше, формування у процесі колективного обговорення спільних світоглядних позицій і, по-друге, встановлення зв'язку з особистим життєвим досвідом студентів, використання матеріалів, взятих з життя [9, арк. 125]. Саме цей метод дозволяв формувати у студентів якості активного пропагандиста й утверджувати у їх свідомості соціалістичні ідеї й цінності.

Паралельно з цією групою навчальних предметів на I курсі факультету профосвіти ІНО подавалися для вивчення також предмети, що *знайомили з виробничими процесами*. Така підготовка проводилася з метою введення майбутніх педагогів у ту сферу трудової діяльності, в якій будуть працювати їхні учні. До числа навчальних предметів входили: загальне машинознавство (50 год.), принципи механічної й хімічної технології (100 год.), вивчення технічного виробництва безпосередньо на підприємствах, екскурсії на різноманітні виробництва. Виконання цих навчальних курсів вважалося “необхідною умовою для роботи над питаннями методу, керівництва заняттями особливо тому, що вони повинні будуть в міру можливостей проводити принципи навчання на виробничому процесі” [9, арк. 126]. У тих випадках, коли об'єктом вивчення було сільськогосподарське виробництво, вивчення технологій повинно було замінятися коротким курсом принципів загального землеробства.

Третьою – центральною – групою навчальних предметів вважалися *педагогічні й методичні дисципліни*. Предмети цієї групи мали стати стрижнем усього трирічного навчального процесу в ІНО – саме вони мали відрізнити практичну спрямованість навчальної роботи в ІНО від колишніх університетів. І тому викладання цих предметів планувалося на всіх трьох курсах, “вростаючи в програму окремих секцій, являючись ланкою, що згуртовує всі роботи факультету” [9, арк. 127]. Вся методична й педагогічна робота мала носити дослідницький характер. “Все ґрунтується на досвіді, – наголошувалося в пояснювальній записці, – й досвід веде до теорії, до перевірки старих положень і пошуків нових висновків” [9, арк. 127].

Звертає на себе увагу яскраво виражена особливість загальної педагогічної підготовки на цьому етапі розвитку вищої педагогічної освіти, відмінна від попередньої і сучасної практики, – вона будувалася в напрямі від емпіричних спостережень до знайомства з теоретичними основами. Зокрема, на I курсі слухачі (як ще називали студентів ІНО) знайомилися шляхом екскурсій з роботою профшкіл і технікумів. На II курсі проводилося практичне вивчення накопиченого матеріалу (вивчення профшкіл і технікумів, 300 год.), паралельно вводилися дисципліни, які дозволяли аналізувати практичні питання з точки зору фізіології й психології перехідного віку (100 год.), шкільної гігієни й санітарії (35 год.), а також знайомили з новітніми педагогічними теоріями (100 год.).

Як стверджувалося у пояснювальній записці до навчального плану, “таку побудову, де практика, деякий досвід і спостереження передують теорії, необхідно рахувати обов'язковою, так як цей підхід гарантує практичну, тісно пов'язану з реальним життям, постановку питання” [9, арк. 127]. Зі свого боку, ми вбачаємо у цій особливості тогочасної професійної підготовки вчителя яскраво виражену прагматичну спрямованість нової освітньої парадигми.

Головні теоретичні положення, які мали скласти фундамент професійної діяльності майбутнього вчителя, вивчалися на III курсі. Зокрема, планувалося проведення семінарських занять з практичних питань викладання (100 год.), розглядалися загальні проблеми організації шкільного та позашкільного життя профшкіл і технікумів: профосвіта у радянських республіках і на Заході (35 год.), методи зображення (35 год.), екскурсійний метод (100 год.), організація шкільного життя й клубної роботи (100 год.), проектування профшкіл і технікумів (35 год.), організація профшкіл і технікумів (100 год.), огляд навчальних матеріалів і посібників (35 год.), розробка навчальних планів і програм (35 год.).

На цьому етапі розвитку вищої педагогічної школи його автори поставили на перше місце у професійній підготовці майбутнього викладача озброєння його методологічними засадами, формування його загального кругозору, соціально-політичного світогляду, критичного мислення, організаторських і пропагандистських умінь. Ця нова функція педагогічного працівника-випускника інституту була офіційно закріплена у Кодексі законів про народну освіту УСРР, де підкреслювалося, що “інститут підготовлює організаторів-керівників вищої кваліфікації для широких галузей народного господарства і державного будівництва” [6, с. 35].

У подібних нововведеннях, на нашу думку, набувала все більш яскравого вираження соціально детермінована прагматична парадигма розвитку вищої педагогічної освіти з індустріально-просвітницьким типом мислення, превалюванням операційно-процесуальних аспектів діяльності над культурно-контекстними й чітким ухилом у професіоналізацію освіти, в рамках якої зростала вага соціальних, економічних та політичних чинників.

Особливістю системи педагогічної освіти в Україні з 1923/24 н.р. і аж до 1930 р. було те, що студент по закінченню інституту чи технікуму мав обов'язково відпрацювати не менше одного року стажу роботи за відповідним фахом, що розглядалося як один із засобів включення майбутніх учителів у педагогічне виробництво. У період стажування мали проводитися пробні заняття в школі й виконуватися залікові роботи з педагогіки. Пробні заняття були обов'язковими і вважалися випускним заліком практичного характеру. Залікові роботи з педагогіки носили теоретичний характер, розроблялися протягом стажування і стосувалися головним чином методики викладання чи організації навчального процесу. Після стажування студент-кандидат на посаду педагога "складав" кваліфікаційну ("дипломову") роботу [1, с. 77]. Лише після зарахування роботи спеціальною комісією студент міг отримати кваліфікацію спеціаліста-керівника вивченням певного шкільного предмета (викладача) чи організатора профосвіти [9, арк. 130].

Як свідчить аналіз архівних матеріалів, на практиці наведений вище уніфікований проект навчального плану реалізовувався у дещо скороченому вигляді.

Необхідність педагогізації діяльності вищої педагогічної школи загострила проблему розробки методу передачі знань учням. Школа оголошувалася "основною лабораторією, головною навчальною майстернею" у підготовці майбутнього вчителя [9, арк. 124]. Тому прив'язаність до реальної шкільної практики стала важливою рисою підготовки вчителя в ІНО. Положення про використання дитячих установ та шкіл професійної освіти для педагогічної практики студентів педвузів, заслухане на II-й Всеукраїнській конференції з педагогічної освіти (1923 р.), зобов'язувало до проходження педагогічної практики усіх студентів ІНО та педагогічних курсів [11, с. 58]. Передбачалося проведення практики за наступними етапами: 1) студенти-першокурсники мали відвідувати так звані "спостережувальні" дитячі установи, вести спостереження і "протоколювати" їх з наступним обговоренням у вигляді доповідей на семінарах в ІНО; 2) практиканти середнього курсу повинні були працювати у "практичних" дитячих установах чи клубах як помічники постійних працівників; 3) від студентів випускного курсу вимагалась самостійна педагогічна робота в "досвідно-показових та лабораторних" закладах, де керівники-методисти чи студенти-добровольці проводили "ілюстративні заняття" з дітьми, демонструючи певні нові методи роботи [9, с. 59].

Активно пропагувався лабораторно-семінарський метод організації навчальної діяльності студентів. При підсумовуванні діяльності Наркомосвіти за 1924-1925 рр. підкреслювалося значне скорочення у всій системі вищої освіти лекційної форми і перехід до групових занять і "семінарського пророблення" [1, с. 75].

Загалом при створенні нової моделі професійної діяльності вчителя у середині 20-х рр. минулого століття центр ваги було відчутно зміщено з оволодіння чистою наукою на розробку методів навчання. З точки зору тогочасної педагогіки, вважалось недостатнім володіти лише певною сумою знань. Значно важливішим рахувалося вміння викласти ці знання. Головними методами, якими мав оволодіти майбутній педагог, декларувалися "метод викладу, метод демонстрування (постановка дослідів) і метод керівництва самостійними практичними заняттями учнів" [5, с. 208]. Після періоду розробки зовнішніх організаційних форм освітніх закладів та "доби закріплення радянської системи освіти" з 1924/25 навчального року НКО перейшов до "доби поглибленої методичної роботи" – пошуків методології і методики нової освітньої теорії і практики [1, с. 98]. У зміцненні позицій методичної підготовки майбутнього вчителя відобразилася тенденція у загальній освітній політиці Наркомосу УСРР до посилення педагогізації професійної освіти педагогічних кадрів.

3 травня 1927 р. Державний науково-методологічний комітет Наркомосу розпочав процес уніфікації викладання педагогічних дисциплін у педагогічних вузах України. Це сприяло введенню єдиного переліку педагогічних дисциплін, встановленню єдності в навчальних планах і програмах, тотожності змісту, обсягу й розподілу матеріалу за роками тощо. За розробленими і виданими у 1928 р. методичними матеріалами, навчальний план педагогічного циклу факультету профосвіти ІНО мав складатися з 12 окремих дисциплін, що поділялися на 4 групи. До 1-ї групи належали курси, що вивчали та обґрунтовували мету соціального виховання: історія педагогіки та народної освіти, система радянської освіти, а також відповідні частини розділу педагогіки колективу та педагогіки особистості у складі курсу "Педагогіка". До 2-ї групи належали курси, що вивчали об'єкт педагогічного процесу: вчення про поведінку людини та педологія, педагогіка колективу та особистості у складі курсу "Педагогіка". Третю групу педагогічних дисциплін було присвячено вивченню засобів педагогічного процесу. На чолі цих дисциплін стояв курс "Дидактика та педагогічні виміри", крім того до неї входили курси "Методика спеціальної дисципліни", "Організація закладів профосвіти", "Шкільна гігієна". Четверту групу утворювали дисципліни, призначені "вихованню тих корисних і необхідних технічних навичок, що потрібні педагогові в його постійній роботі": малювання, співи, музика, праця в майстернях, фізкультура. Окремо стояв педпрактикум, котрий запроваджувався у двох формах: перманентній та концентрованої. Перманентна педпрактика входила до щотижневого розкладу занять на молодших курсах, а концентрована педпрактика відбувалася переважно на

випускному курсі й зосереджувалася протягом 2-3-х тижнів на початку або в кінці семестру [12, арк. 34-34и].

Як відомо, інститути народної освіти як структурна одиниця системи педагогічної освіти України проіснували лише до 1930 року. В умовах посилення тоталітарного характеру державної політики в усіх галузях суспільного життя, в тому числі й в освітній, національна особливість української системи педагогічної освіти ставала все більш небажаним явищем. У 1930 році Всесоюзна нарада з питань народної освіти ухвалила запровадити єдину загальносоюзну систему народної освіти. Було також сформульовано основні вимоги до підготовки вчителя нового суспільства. У зв'язку з уніфікацією республіканських мереж вищої освіти і відповідно до липневої 1930 р. постанови союзного уряду "Про реорганізацію вищих навчальних закладів, технікумів і робітничих факультетів" 11 серпня 1930 р. вийшла постанова РНК УСРР, згідно якої ІНО були ліквідовані. Основним закладом вищої педагогічної освіти став педагогічний інститут.

Висновки... Попри відносно нетривалий період існування ІНО відіграли в процесі становлення в Україні системи професійно-педагогічної освіти незаперечно важливу роль як перший національний заклад вищої педагогічної освіти, у якому вдалося: 1) подолати традицію академічної, суто теоретичної підготовки вчителя; 2) надати цій підготовці дійсно педагогічної спрямованості; 3) зробити шкільну практику обов'язковим компонентом професійно-педагогічної підготовки вчителя; 4) закласти основи цілісної системи професійної педагогічної освіти і виділити цикли такої освіти (загальноосвітній та соціально-політичний, виробничий, загально-педагогічний, методичний, спеціальний); 5) урізноманітнити форми й методи організації навчального процесу, надати їм практично-діяльній спрямованості. З огляду на цю роль, досвід діяльності ІНО заслуговує на подальше глибоке вивчення.

Література

1. Діяльність Наркомосвіти УСРР за 1924–1925 рік. – Харків : Державне видавництво України, 1926. – 163 с.
2. Доповідна записка Головопрофосвіти в Раду Народних Комісарів „Об организации Институтів Народного Образования”, 1924 р. – ЦДАВОВ України, ф. 2, оп. 2, спр. 767, арк. 21-24.
3. Звіт Одеського ІНО за червень 1920р.– листопад 1921 р. і матеріали до нього. – ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 293, арк. 1-76.
4. Зотин М. Институты народного образования и педагогические курсы, как центры переподготовки учительства / М. Зотин // Шлях освіти. – 1924. – № 7. – С. 1-8.
5. Кашкаров Н. Вторая всеукраинская конференция по педагогическому образованию/ Н. Кашкаров // Шлях освіти. – 1923. – № 7-8. – С. 190-214.
6. Кодекс законов о народном просвещении У.С.С.Р. – Харьков : Издание НКП УССР, 1922. – 77 с.
7. Листування з ВУЦІКом, губернським відділам народної освіти про організацію та поліпшення підготовки працівників соціально виховних закладів України. Статут, учбові плани, програми Харківського Інституту народної освіти, 12 серпня 1921 – 29 вересня 1922 р. – ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 563, 87 арк.
8. Матеріали про роботу Вищого ІНО ім. Драгоманова, педшкіл та педкурсів Київської губернії, 1921 р. – ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 286, 96 арк.
9. Матеріали про стан підготовки працівників народної освіти на Україні, липень-серпень 1921 р. – ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 281, 236 арк.
10. Накази, звіти, переписка з Харківською Академією Теоретичних знань і Інститутом Народної освіти, січень 1921 р. – ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 2, спр. 290, 564 арк.
11. Орехов Д. О практике студентов педВУЗов / Д. Орехов // Шлях освіти. – № 8. – 1924. – С. 58-76.
12. Учбові плани і програми ІНО, педагогічних ін-тів і технікумів України і пояснюючі записки до них, березень 1927р. – грудень 1928 р. – ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 6, спр. 8996, 385 арк.

Анотація

У статті розглядається історико-педагогічний досвід процесу педагогізації в Україні професійної підготовки вчителя в діяльності інститутів народної освіти.

Аннотация

В статье рассматривается историко-педагогический опыт процесса педагогизации в Украине профессиональной подготовки учителя в деятельности институтов народного образования.

Summary

The article deals with historical-pedagogical experience of the process of pedagogically-centered professional pre-service education of teachers in Ukraine at the Institutes of people's education.

Ключові слова: інститут народної освіти, педагогізація, професійно-педагогічна освіта.

Ключевые слова: институт народного образования, педагогизация, профессионально-педагогическое образование.

Key words: Institute of people's education, pedagogically-centered, professional pedagogical pre-service education of teachers.

Подано до редакції 14.03.2011.